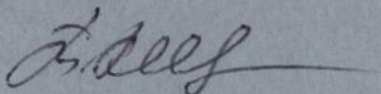

Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого

**Каткова
Тетяна Василівна**

УДК 343.126

**Проблеми реалізації принципу безпосередності
дослідження доказів на досудовому слідстві**

Спеціальність: 12.00.09 –

кримінальний процес та
криміналістика; судова
експертиза

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 1997

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00479503 (S)

Внутрішніх справ Міністерства

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент Кожевніков Геннадій Костянтинович, начальник кафедри кримінального процесу Університету внутрішніх справ МВС України

Офіційні опоненти: академік Академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор Грошевський Юрій Михайлович, віце-президент академії правових наук України

доктор юридичних наук, професор Михайленко Олександр Романович, прокурор відділу правового забезпечення Генеральної прокуратури України

Провідна установа: відділ кримінально-правових і кримінологічних проблем Інституту держави та права імені В.М. Корецького Національної академії наук України, м. Київ

Захист відбудеться 28 січня 1998 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.01 в Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого, (310024, м.Харків, вул. Пушкінська 77).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, (310024, м.Харків, вул. Пушкінська 77).

Автореферат розісланий 23 грудня 1997 року.

Вчений секретар
спеціалізованої
вченої ради

Ю.П.Битяк

Битяк

Загальна характеристика роботи.

Актуальність дослідження. Прийнята 27 червня 1996 року Конституція України законодавчо закріпила принципи кримінального судочинства, які впливають на забезпечення проголошених Основним Законом невід'ємних прав людини на свободу, особисту недоторканність, неутручання в особисте та сімейне життя, недоторканність житла та інші. У зв'язку з цим виникає проблема приведення у відповідність з Конституцією України засад кримінально-процесуального законодавства, які стосуються головних задач кримінального судочинства.

Нова Конституція не тільки закріпила принципи кримінального судочинства, але і дала їм чітку систему, що дозволяє детальніше розглядати як кожен з них окремо, так і у взаємозв'язку між собою, а також із проголошеними Основним Законом правами та свободами людини та громадянина.

Важливе місце у системі основних положень кримінального судочинства займає принцип безпосередності дослідження доказів. Як відомо, цей принцип містить у собі обов'язки посадових осіб, які ведуть кримінальний процес, особисто сприймати і оцінювати докази та приймати рішення у кримінальній справі на підставі фактичних даних, отриманих особисто. І хоча цей принцип безпосередньо не закріплений у Конституції України, однак саме через нього здійснюються такі конституційні принципи, як законність, забезпечення доведення вини, права обвинуваченого (підозрюваного) на захист, презумпції невинуватості та інші. Проблеми реалізації принципу безпосередності дослідження доказів розглядалися і раніше вченими-процесуалістами (М.С. Строговичем, М.М. Полянським, Т.М. Добровольською, Ю.М. Грошевим, Ю.А. Заїкою, В.Я. Лівшицем, З.І. Сарбаєвим, З.Д. Шундіковим та іншими). Але основну увагу ці автори приділяли дії даного принципу при судовому розгляді кримінальних справ. Така позиція обумовлена тим, що даний принцип найбільш повно реалізується при розгляді кримінальної справи судом.

Остання робота "Принцип непосредственности в советском уголовном судопроизводстве", яка відноситься до проблем дії принципу безпосередності дослідження доказів на досудовому слідстві, була опублікована В.Д. Шундіковим у 1974 році. Проте у даній монографії, хоч і висвітлювалися питання здійснення цього принципу на попередньому слідстві, але головною метою дослідження був розгляд питань, які виникають у зв'язку із реалізацією цього принципу на судових стадіях. У роботі Ю.А. Заїки, опублікованій у 1986 році, чинність принципу безпосередності та уності розглядається тільки на стадії судового розгляду. В той же час недостатність наукових розробок питань дії принципу безпосередності дослідження доказів на досудовому слідстві привело до того, що практичні працівники правоохоронних органів (слідчі, начальники слідчих підрозділів, особи, які провадять дізнання) не мають чітких рекомендацій щодо застосування вимог цього принципу при провадженні розслідування кримінальних справ.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Теорія кримінального процесу і практика його застосування свідчать, що належне забезпечення виконання вимог цього принципу є однією з умов прийняття законних і обґрунтованих рішень по кримінальній справі. Виходячи з актуальності даної проблеми автор вважає за необхідне у нормах нового кримінально-процесуального закону повністю відобразити засади реалізації цього принципу не тільки при розгляді кримінальних справ судом, але і на досудових стадіях.

Саме цими обставинами керувався автор, обираючи тему дисертації.

Зв'язок дослідження з планом науково-дослідних робіт. Ця дисертація підготовлена відповідно до положення про організацію науково-дослідно-конструкторських робіт у МВС України і є наслідком здійснення розробленого кафедрою кримінального процесу Університету внутрішніх справ МВС України плану проведення актуальних наукових досліджень, присвячених діяльності органів внутрішніх справ, зокрема, проблемам, пов'язаним із підвищенням ефективності та якості розслідування кримінальних справ, на тему "Проблеми побудови теоретичної моделі механізму правового регулювання на стадії попереднього розслідування".

Предмет, мета та задачі дослідження. Предметом дослідження є діяльність слідчого на попередньому слідстві і проблеми, які виникають у зв'язку з обмеженістю на досудових стадіях кримінального процесу здійснення принципу безпосередності дослідження доказів.

Мета дослідження, яку мав перед собою автор, полягала в тому, щоб привести у відповідність з новою Конституцією України вимоги чинного кримінально-процесуального законодавства, подати пропозиції щодо удосконалення норм проекту КПК України.

Для досягнення поставленої мети дисертанту необхідно було вирішувати наступні завдання:

- визначити поняття та значення принципу безпосередності дослідження доказів, його місце у системі принципів кримінального процесу і дію на стадіях порушення кримінальної справи, дізнання та досудового слідства (попереднього розслідування);
- розробити умови, при яких фактичні дані, одержані іншими посадовими особами або органами у ході розслідування кримінальних справ (при виконанні окремих доручень, при застосуванні групового методу розслідування, при передачі справи від одного слідчого іншому, провадженні додаткового розслідування) відповідали б критерію допустимості доказів при використанні їх слідчим, який приймає остаточне рішення по справі;
- обґрунтувати пропозиції, спрямовані на зміну чинного законодавства з метою удосконалення норм, які регулюють питання безпосереднього дослідження доказів посадовою особою, що веде процес;
- розробити для слідчих підрозділів рекомендації щодо використання на практиці принципу безпосередності дослідження доказів під час розслідування кримінальних справ.

Методологічною основою дослідження є діалектичний підхід до проблеми дослідження. Науковий пошук здійснювався на основі історичного і системного методів пізнання. У роботі широко використовувались логічний, статистичний, порівняльно-правовий, конкретно-соціологічний методи досліджень.

Нормативну базу дисертації складають Конституція України, чинний КПК України та проекти КПК України, підготовлені робочою групою Кабінету Міністрів України (1995 р., 1996 р. та за станом на 1 серпня 1996 р.), кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство країн СНД; роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, Накази та Інструкції Генерального прокурора України та Міністра внутрішніх справ України.

Емпіричну базу дослідження склали результати вивчення автором 630 кримінальних справ, як направлених до суду так і закритих слідчими різних підрозділів МВС України, 136 кримінальних справ, слідство у яких зупинено на підставі п.1 ст.206 КПК України, коли місцезнаходження обвинуваченого невідоме, а також анкетування 256 слідчих і начальників слідчих підрозділів. З метою узагальнення одержаних даних використовувались аналіз слідчої практики та статистичні відомості про роботу слідчих апаратів Дніпропетровської, Донецької, Сумської, Полтавської та Харківської областей. У процесі написання роботи були використані літературні джерела з філософії, лінгвістики, соціології, історії та теорії держави і права, психології, криміналістики, кримінального права і кримінального процесу.

У дисертації автор також використав власний досвід практичної роботи на посаді слідчого протягом 17 років.

Наукову новизну положень та висновків дисертації обумовлюють суттєві зміни у кримінально-процесуальному законодавстві, здійснені за останнє десятиріччя, які потребують усвідомлення з точки зору виконання вимог принципу безпосередності дослідження доказів.

Цю новизну конкретизують наступні положення та висновки, які вносяться на захист:

- запропонована та обґрунтована система принципів кримінального процесу, їх найменування, відповідно до формулювань, викладених в Конституції України. Критерієм, на підставі якого конкретний принцип віднесено до тієї або іншої групи, є висновок про його відношення щодо різних стадій кримінального процесу. Виходячи з цього, вони поділені на *загальнопроцесуальні*, якими є принципи законності, презумпції невинуватості; доказаності вини; всебічності, повноти, об'єктивності дослідження обставин справи; забезпечення кожному права на повагу його гідності, забезпечення кожному права на свободу та особисту недоторканність, гарантування недоторканності житла; гарантування таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, неутручання в особисте та сімейне життя; рівність усіх учасників кримінального процесу перед законом, органами, які здійснюють провадження у справі, та судом; забезпечення підозрюваному,

обвинуваченому, підсудному права на захист; безпосередності дослідження доказів посадовими особами та органами, які здійснюють провадження у справі; забезпечення учасникам процесу права користуватися рідною мовою; обов'язковості процесуальних рішень органів та посадових осіб, які ведуть процес; забезпечення права на оскарження дій і рішень посадових осіб та органів, які здійснюють провадження у справі; *принципи, які діють на досудових стадіях кримінального процесу*: оперативності та швидкості розслідування кримінальних справ; одноособового провадження дізнання і досудового слідства; забезпечення процесуальної самостійності слідчого; *принципи, які діють на судових стадіях*: здійснення правосуддя тільки судом; незалежності суддів і підкорення їх лише закону при здійсненні правосуддя; гласності та усності судового розгляду; змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду;

- наведено поняття принципу безпосередності дослідження доказів та визначено його функціональне призначення у системі принципів кримінального процесу.

До положень, які відповідають вимогам новизни, потрібно також віднести:

- наведення додаткової аргументації на користь пропозиції про включення у дослідчий процес, яким вважає необхідним доповнити КПК України доктор юридичних наук В.С.Зеленецький, процесуальних норм, які передбачають обов'язковість безпосереднього проведення перевірки заяви та повідомлення про злочин посадовою особою, яка буде приймати рішення про порушення кримінальної справи;
- обґрунтування висновків про необхідність оптимізації досудового слідства та поновлення дізнання, як самостійної форми розслідування.

Крім того, у роботі обґрунтовується пропозиція щодо доповнення діючого КПК України статтею 113¹ та зміни редакції статей 113, 114¹, 118, 119, 127, 140, 143, 157, 167, 206, 216, 218, 227, 229, 230, які передбачають:

- визначення в законі конкретних підстав передачі прокурором або начальником слідчого відділу кримінальної справи від одного слідчого іншому;
- включення в КПК переліку процесуальних дій, впровадження яких слідчий не має права доручати іншому слідчому, а повинен виконати їх особисто з метою забезпечення безпосереднього сприйняття обставин скоєного злочину, які мають значення для прийняття рішення щодо пред'явлення обвинувачення, обрання запобіжних заходів, виділення та об'єднання кримінальних справ та інше;
- конкретизацію процесуального порядку формування слідчих груп та процесуальної регламентації повноважень керівника слідчої групи та слідчих - членів груп щодо одержання кожним з них та обміну доказовою інформацією по кримінальній справі;
- законодавче закріплення переліку процесуальних дій та процесуальних рішень по кримінальній справі, які становлять виключну компетенцію старшого слідчої групи;
- процесуальну регламентацію підстав визначення суб'єкта, який має проводити додаткове розслідування. За загальними правилами додаткове розслідування

повинен провадити той слідчий, який склав обвинувальний висновок, за винятком випадків коли:

- а) в ухвалі суду про повернення справи на додаткове розслідування ставляться питання щодо встановлення обставин, які вже знайшли відображення у процесуальних рішеннях слідчого і протирічать висновкам суду (про кваліфікацію злочину, про обсяг обвинувачення, про притягнення до кримінальної відповідальності осіб, щодо яких прийнято рішення про закриття кримінальної справи);
- б) слідчого допитували у справі як свідка.

Крім цього обґрунтовується пропозиція про доповнення проекту КПК розділами "Принципи кримінального процесу", "Дослідчий процес", "Проведення по кримінальних справах, які пов'язані з міжнародними відносинами".

Наукова та практична значущість дисертації полягає в запропонованих автором пропозиціях по удосконаленню чинного кримінально-процесуального законодавства, яке регулює питання застосування принципу безпосередності дослідження доказів на досудовому слідстві. Висновки, викладені у дисертації, можуть бути використані в діяльності слідчих, начальників слідчих підрозділів та прокурорів, які здійснюють нагляд за додержанням законів під час провадження досудового слідства; у розробці нового кримінально-процесуального законодавства України; у навчальному процесі юридичних учбових закладів; у системі підвищення кваліфікації працівників органів дізнання, слідчих.

Апробація та втілення наслідків дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження було викладено автором у повідомленнях на трьох наукових семінарах та конференціях ("Проблеми підготовки слідчих для МВС України", м.Харків, 1991 рік; "Проблеми удосконалення законодавства та підвищення рівня попереднього слідства і дізнання", м.Харків, 1994 рік; "Права людини: міжнародні стандарти і практика їх застосування", м.Харків, 1997 рік),

Основні теоретичні аспекти дисертації були викладені автором при читанні лекцій та проведенні практичних і семінарських занять в Університеті внутрішніх справ по кримінальному процесу та спецкурсу "Попереднє слідство в органах внутрішніх справ України".

Проблеми, пов'язані з реалізацією принципу безпосередності дослідження доказів, висвітлювалися в лекціях для слідчих, які навчалися на факультеті підвищення кваліфікації в Університеті внутрішніх справ і в інституті підвищення кваліфікації Генеральної прокуратури України.

За наслідками узагальнення слідчої практики, які відносяться до теми дослідження, у червні 1996 року було направлено інформаційного листа до Головного слідчого управління МВС України з конкретними пропозиціями, які забезпечують активну участь слідчого у збиранні доказів на стадії порушення кримінальної справи та

сприяють підвищенню ефективності його взаємодії з органами дізнання на початковому етапі розслідування.

У квітні 1997 року пропозиції автора щодо доповнення, зміни та удосконалення чинного законодавства були направлені до Робочої групи Кабінету Міністрів по підготовці проекту нового Кримінально-процесуального кодексу України.

Публікації. За наслідками дисертаційного дослідження було опубліковано 3 статті у наукових журналах та збірниках, в 1 практичному посібнику для студентів юридичних вузів і слідчих та 1 тезах наукової доповіді на науково-практичному семінарі.

Структура роботи обумовлена метою та предметом дослідження і складається із вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновку та списку використаної літератури.

Основний зміст

У першому розділі "Принцип безпосередності дослідження доказів у системі принципів кримінального процесу" розглянуто питання про поняття, зміст і систему принципів кримінального судочинства та проблеми, пов'язані з їх нормативним закріпленням у Кримінально-процесуальному кодексі відповідно до нової Конституції України (підрозділ 1). Розкриваються суть і значення принципу безпосередності дослідження доказів та його функціональне призначення в системі принципів кримінального процесу (підрозділ 2).

На підставі аналізу запропонованих різними авторами систем принципів кримінального судочинства дисертантом зроблено висновок про те, що в основу тієї чи іншої класифікації принципів покладені такі основні ознаки: характер нормативних актів, у яких вони закріплені; поділ їх на судоустрійні та судочинні; віднесення їх до загальнопроцесуальних і принципів, які діють тільки на окремих стадіях кримінального процесу. Автор підтримує висловлену М.С. Строговичем, М.М. Поляським, І.Ф. Демидовим, Т.М. Добровольською, І.Д. Перловим, Б.Т. Безлепкіним, І.Л. Петрухіним та інших, а також розробниками проектів нового КПК України точку зору про те, що принципи кримінального процесу повинні бути закріплені в одній або декількох статтях Кримінально-процесуального закону. У дисертації пропонується покласти в основу такого законодавчого закріплення принципів кримінального судочинства систему, при якій вони поділяються на загальнопроцесуальні принципи; принципи, які діють на досудових стадіях; принципи, які діють на судових стадіях.

У ході дослідження автор приходить до висновку про те, що принцип безпосередності дослідження доказів відноситься до загальнопроцесуальних принципів, тобто діє на усіх стадіях кримінального процесу: на стадії судового розгляду у повному обсязі, а на досудовому слідстві - з декотрими обмеженнями.

Автор не погоджується з висловленою у роботах Ю.А.Заїки, В.Я. Лівшица, В.Д. Шундікова та інших точки зору про незначну роль цього принципу на досудових стадіях. Заперечуючи З.І. Сарбаєву, котрий вважає, що у стадії попереднього слідства та дізнання принципи усності та безпосередності не знаходять застосування, дисертант

обґрунтовує висновок про те, що однією з гарантій прийняття слідчим законних рішень є безпосереднє дослідження доказів. Не випадково, що у 72% кримінальних справ, одержаних від органів дізнання слідчими, останні за власною ініціативою, повторно провадять слідчі дії, які пов'язані з одержанням та перевіркою доказів (допити свідків, очні ставки і т.д.). Автор відзначає, що обмеження чинності цього принципу (проведення розслідування у кримінальній справі групою слідчих, прийняття процесуальних рішень на підставі доказів, одержаних іншими слідчими та інші) висвітлює специфіку досудових стадій, але не дає підстав щодо виключення вимог безпосередності дослідження доказів з числа загальнопроцесуальних принципів кримінального процесу.

У дисертації підкреслюється, що особисте сприйняття та оцінка доказів слідчим під час прийняття процесуальних рішень, у тому числі і остаточних (наприклад, про відмову у порушенні справи, закриття кримінальної справи), має таке ж саме значення, як і для суду при винесенні вироку.

На основі докладного аналізу норм чинного КПК України та трьох проєктів нового Кримінально-процесуального кодексу, підготовлених Робочою групою Кабінету Міністрів України, а також висловлених у літературі поглядів вчених-процесуалістів, які розкривають зміст та форми здійснення принципу безпосередності дослідження доказів, автор приходить до висновку про те, що цей принцип являє собою сукупність юридичних норм, які зобов'язують посадових осіб, які ведуть процес, приймати процесуальні рішення на підставі *особисто* сприйнятих, досліджених та оцінених доказів.

Як бачимо із наведеного визначення цей принцип складається з двох елементів: особистого сприйняття слідчим доказів і прийняття на їх підставі процесуальних рішень.

Розглядаючи проблему реалізації принципу безпосередності дослідження доказів на досудових стадіях, дисертант відзначає, що особисте сприйняття доказів є відображенням у свідомості особи, яка проводить дізнання або слідчого, а потім втілення ними у належну процесуальну форму відбитків злочину та інших обставин, пов'язаних з подією злочину. Процес здобуття та фіксації інформації про обставини скоєного злочину у діяльності слідчого займає важливе місце і складається з кількох етапів.

Дисертант приходить до такого висновку, проводячи аналогію з дослідженнями вчених-криміналістів (В.О. Коновалової, Н.Н. Гапановича, С.А. Шейфера та інших), котрі, розглядаючи психічні процеси, що відбуваються у свідомості осіб, які допитуються, визначають наступні етапи формування свідчень: сприймання, відображення, запам'ятовування та їх відтворення. Загальним для цих процесів як у допитуваних, так і у допитуючих є безпосереднє сприйняття здобутої інформації про скоєний злочин. І у свідка, і у слідчого процес перетворювання свідчень, що одержуються про обставини злочину, проходить однакові етапи. Але на відміну від допитуваного, слідчий зобов'язаний вже при відтворенні, відображенні інформації

ретельно аналізувати її, усувати ті протиріччя, що виникають, та відтворювати її у суворій відповідності з процесуальною формою, складаючи відповідний процесуальний документ. У зв'язку з цим, автор розглядає проблеми, пов'язані з неумисним перекрученням слідчим отриманої інформації.

Процес відтворення обгрунтованої інформації завжди залежить від загального рівня професіональної підготовки слідчого, його особистих здібностей, котрі впливають на можливість правильно сприймати і у відповідності з вимогами кримінально-процесуальної форми відтворювати її. Через те у дисертації надано значну увагу аналізу робіт А.В. Дулова, В.Л. Васильєва, Н.І. Клименко, В.О. Коновалової, А.Р. Ратінова, Д.П. Котова, Г.Г. Шиханцова, котрі виділяють три категорії таких якостей особистості слідчого: інтелектуальних, характерологічних (вольових) та психофізичних. Автор робить висновок, що ці якості мають пряме відношення до об'єктивного процесу сприйняття інформації слідчим і обгрунтовує необхідність спеціального відбору абітурієнтів юридичних вузів та розвитку таких якостей у студентів в процесі навчання. У дисертації розроблені організаційні заходи, спрямовані на підвищення якості професійної підготовки майбутніх слідчих МВС України.

Іншим елементом принципу безпосередності дослідження доказів є прийняття слідчим процесуального рішення на підставі доказів, досліджених особисто.

В дисертації розглянуто питання законності та обгрунтованості процесуальних рішень, які приймає слідчий на підставі безпосередньо досліджених доказів.

Аналіз висловлених в літературі думок та слідчої практики дозволяє зробити висновок про те, що рівень обгрунтованості таких процесуальних рішень у кримінальній справі, обумовлений, з одного боку, наявністю у справі доказів, а з другої - вмінням слідчого оцінити ці докази з точки зору їх достатності для встановлення обставин, з якими закон пов'язує прийняття обгрунтованого рішення. Таким чином, прийняття рішення є завершальним етапом пізнавальної діяльності слідчого, який з більшою вірогідністю зможе оцінити докази, отримані ним особисто, чим докази, одержані іншими особами.

Вивченням 630 кримінальних справ, направлених слідчими МВС з обвинувальним висновком прокурорам, а також закритих з різних підстав, встановлено, що помилки при прийнятті процесуальних рішень щодо притягнення особи як обвинуваченого, застосування щодо нього запобіжного заходу, припинення кримінальної справи найчастіше припускається слідчим у справах, отриманих для провадження розслідування від інших слідчих.

При складанні обвинувального висновку у таких же кримінальних справах неправильна оцінка доказів та приведення неспроможних висновків про винність особи є наслідком порушення принципу безпосередності дослідження доказів, яке відбивається у відсутності безпосереднього сприйняття слідчим, який приймає остаточне рішення у справі, доказової інформації, одержаної на початковому та наступних етапах

розслідування. Така інформація найбільш важлива для формування правильного переконання слідчого і, відповідно, для прийняття ним обґрунтованого рішення.

Дисертант аналізує зв'язок принципу безпосередності дослідження доказів на досудовому слідстві із загальнопроцесуальними принципами законності, публічності, права користування рідною мовою, презумпції невинуватості, повноти всебічності та об'єктивності дослідження обставин справи, і відзначає функціональне призначення принципу безпосередності дослідження доказів у їх здійсненні.

У другому розділі "Чинність принципу безпосередності дослідження доказів на досудових стадіях" розглядаються питання реалізації цього принципу при порушенні кримінальної справи (2.1) і на досудовому слідстві (2.2).

Чинність принципу безпосередності дослідження доказів на стадії порушення кримінальної справи полягає в одержанні уповноваженими законом посадовими особами, які ведуть процес, приводів до порушення кримінальної справи, безпосередньому їх вивченні, при необхідності їх перевірки, визначенні наявності підстав щодо порушення кримінальної справи або встановлення обставин, що виключають провадження по ній, і відповідно до цього, прийняття одного з передбачених ст.97 КПК України рішень.

Автор не погоджується з поглядом багатьох відомих процесуалістів про те, що стадія порушення кримінальної справи являє собою тільки складання постанови про це, а діяльність органу дізнання, слідчого, прокурора, судді до складання постанови про порушення кримінальної справи не є процесуальною. Підтримуючи концепцію В.С. Зеленецького про закріплення у кримінально-процесуальному законі конкретних норм, регламентуючих порядок провадження дій щодо перевірки з'яв і повідомлень про злочин, котрі у своїй системі складають дослідчий процес, дисертант вважає, що такі норми, які встановлюють порядок прийняття, реєстрацію, перевірку, заяв та повідомлень про злочини дозволять законодавчо закріпити здійснення принципу безпосередності дослідження доказів на цій стадії кримінального процесу.

Автор відзначає, що сприймання особою, яка складає постанову про порушення кримінальної справи, приводів та підстав порушення справи являє собою єдиний процес.

Розглядаючи питання, пов'язані з безпосереднім сприйняттям слідчим приводів до порушення кримінальних справ, і узагальнюючи різні точки зору вчених-процесуалістів з цих проблем, дисертант приходить до висновку про те, що привід до порушення кримінальної справи є передбачена законом процесуальна передумова, яка дає початок кримінально-процесуальній діяльності.

Досліджуючи такий привід, як безпосереднє виявлення органом дізнання, слідчим, прокурором або судом ознак злочину, автор вважає, що він не підпадає під загальноприйняте формулювання приводів до порушення кримінальної справи, як джерело відомостей про скоєний злочин, а становить собою іншу форму отримання таких свідчень.

Цей привід розглядається в роботі у двох аспектах: по-перше, коли посадовими особами, що ведуть процес, виявлені ознаки злочину під час їхньої професійної діяльності. У зв'язку з цим дисертантом досліджується снірне і в слідчій практиці, і в юридичній літературі питання про необхідність порушення кримінальної справи щодо співучасників злочину за фактами нових епізодів, виявлених під час розслідування вже порушеної кримінальної справи. Аналізуючи статистичні дані про роботу слідчих підрозділів та кримінальні справи, автор зазначає, що слідчий, маючи в провадженні вже порушену за фактом злочину кримінальну справу, не повинен виносити постанову про порушення кримінальної справи відносно кожної знову виявленої особи, яка брала участь у скоєнні злочину, оскільки завданням розслідування і є виявлення усіх осіб, причетних до протиправної події. Порушення ж кримінальних справ щодо кожної особи приведе до необґрунтованого порушення кримінальних справ за одним і тим же фактом. Зважаючи на ці положення, автор пропонує доповнити чинний КПК України новою статтею 113¹ "Порушення кримінальної справи за епізодами, виявленими під час розслідування злочину", у котрій передбачити необхідність порушення кримінальних справ з усіх виявлених під час розслідування епізодів злочинної діяльності.

По-друге, коли посадові особи, наділені законом правом порушення кримінальної справи, опинилися свідками скоєння злочину. Дисертант не погоджується з поглядом С.В.Бородіна про те, що ці особи мають право порушити кримінальну справу та передати її для розслідування іншій уповноваженій на те особі, та вважає, що слідчий (прокурор, суддя, особа, що чинить дізнання) не може брати участь у справі як посадова особа, яка веде процес, навіть на початковому етапі розслідування. Кажучи про відвід цих осіб (ст. ст. 56, 58, 60 УПК України), законодавець переслідує дві мети: забезпечити об'єктивне розслідування та зберегти, як докази, їх показання, як свідків.

Тому, якщо слідчий (прокурор, суддя або особа, яка провадить дізнання) став очевидцем скоєння злочину, то його повідомлення можуть стати підставою до порушення кримінальної справи іншою уповноваженою на те посадовою особою.

Здійсненням принципу безпосередності дослідження доказів при визначенні підстав до порушення кримінальної справи є сприймання посадовою особою, яка провадить процес, доказової інформації, яка міститься у різних документах (як приводи до порушення кримінальної справи, так і документи зібрані внаслідок їхньої перевірки), порівнянні її з ознаками суспільно-небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом.

Автор звертає увагу на те, що для винесення постанови про порушення кримінальної справи або направлення заяви (повідомлення) про злочин достатньо припущених висновків про наявність ознак злочину у скоєному діянні, бо у цьому випадку за порушенням кримінальної справи настає стадія попереднього слідства, а за направленням заяви (повідомлення) про злочин - розгляд її іншою посадовою особою, то при винесенні постанови про відмову в порушенні кримінальної справи висновки посадової особи про відсутність у діянні ознак злочину повинні бути достовірними, адже

після винесення такої постанови (якщо вона не оскаржена) розслідування не провадиться. Тому особисте сприйняття посадовою особою доказової інформації на цій стадії кримінального процесу має важливе значення, таке ж як і судом при винесенні вироку.

Досліджуючи чинність принципу безпосередності дослідження доказів на досудовому слідстві, автор звертає увагу на те, що Конституція України, називаючи слідство досудовим, а не попереднім, як чинний Кримінально-процесуальний кодекс, остаточно розв'язує суперечку між висловленими у літературі точками зору вчених-процесуалістів щодо співвідношення попереднього слідства та судового розгляду. Дисертант підтримує думку тих дослідників, котрі вважають, що усі стадії кримінального процесу рівнозначні та мають власні завдання, які об'єднані єдиною метою. Звідси зроблено висновок про те, що слідчий, який приймає процесуальне рішення на підставі доказів, досліджених особисто, через свою процесуальну самостійність незалежний від суду. Тому попереднє слідство неможливо розглядати як допоміжну стадію відносно судового розгляду.

Досудове слідство являє собою систему етапів, кожен з котрих має специфічні, тільки йому притаманні, завдання та засоби їх розв'язання.

У дисертації докладно проаналізовані висловлені у юридичній літературі різні точки зору щодо кількості, класифікації та послідовності етапів попереднього розслідування. На підставі проведеного дослідження даної проблеми автор пропонує наступну класифікацію етапів досудового слідства: 1) прийняття справи слідчим до свого провадження; 2) провадження слідчих та інших процесуальних дій по збиранню доказів з метою викривання винуватих у скоєні злочину; 3) притягнення особи як обвинуваченої, пред'явлення обвинувачення та допит обвинуваченого; 4) застосування запобіжних заходів; 5) збирання, перевірка і оцінка доказів як пом'якшуючих, так і поглиблюючих відповідальність обвинуваченого; 6) закінчення досудового слідства та складення відповідного процесуального документа.

У роботі розглядається чинність принципу безпосередності дослідження доказів на кожному з наведених вище етапів. Крім того, обґрунтовується необхідність внесення доповнень та змін у чинний Кримінально-процесуальний кодекс, які дозволять найбільш повно забезпечити слідчому можливість особисто сприймати докази і приймати рішення на підставі їх оцінки у відповідності зі своїм внутрішнім переконанням.

Такими змінами та доповненнями передбачається:

- надання можливості слідчому, якому доручено розслідування кримінальної справи, необґрунтовано порушеної іншим слідчим, не приймаючи таку справу до свого провадження, порушити клопотання перед прокурором щодо скасування постанови про порушення справи;
- прийняття рішення про порушення кримінальної справи тим слідчим, котрий провадив огляд місця події;
- залучення понятих до провадження слідчих дій за розсудом слідчого;

- винесення прокурором постанови щодо застосування інших запобіжних заходів щодо обвинуваченого (підозрюваного) у випадках відмови у санкції на арешт останнього;
- особиста участь слідчого при ознайомленні учасників процесу з матеріалами закінченої розслідування кримінальної справи;
- складання обвинувального висновку тим слідчим, котрий виносив постанову про притягнення особи як обвинуваченої та пред'явив обвинувачення.

Автором приведені докази на обґрунтування заперечення проти запропонованого у ст. ст. 242 та 251 Проекту нового КПК України (за станом на 1 серпня 1996 року) положення про те, що при закінченні розслідування кримінальної справи слідчий складає постанову про закінчення досудового слідства, а прокурор - обвинувальний висновок.

Таке нововведення порушує чинність принципу безпосередності дослідження доказів на досудовому слідстві, оскільки процесуальне рішення про долю кримінальної справи та винуватість осіб, які скоїли злочин, приймає не слідчий, який безпосередньо збирав докази, а прокурор, котрий особисто ці докази не сприймав.

У третьому розділі "Проблеми обмеження принципу безпосередності дослідження доказів на досудовому слідстві" розглядаються питання реалізації цього принципу при розслідуванні кримінальних справ, прийнятих слідчим від інших суб'єктів розслідування і дослідження доказів, які отримані за окремими дорученнями (3.1); при провадженні додаткового розслідування (3.2); при використанні групового методу розслідування (3.3).

Аналізом кримінальних справ, отриманих слідчими для розслідування від органів дізнання у порядку, передбаченому ст. 104, 109 КПК України, встановлено, що у більшості з них (72%) слідчі повторно виконували ті слідчі дії, котрі особою, яка проводила дізнання, були проведені не якісно.

Причому у 17% таких кримінальних справ недодержання процесуальної форми і неякісне проведення таких слідчих дій, як огляд місця події, обшук, пред'явлення особи або предметів для впізнання, привело до втрати важливих доказів.

Виходячи з цих даних, дисертант пропонує, по-перше, внести зміни у кримінально-процесуальний закон про те, щоб початкові слідчі дії по усіх неочевидних тяжких злочинах проводили слідчі, а не співробітники органів дізнання; по-друге, законодавчо закріпити вимоги відомчого нормативного акту - Інструкції, затвердженої наказом МВС України № 745 від 25.11.1992, яка забороняє передачу слідчими, які провели огляд місця події, протоколу цієї слідчої дії органам дізнання.

Досліджуючи проблеми обмеження принципу безпосередності дослідження доказів у кримінальних справах, які отримані від інших слідчих, автор вказує, що реалізація цього принципу залежить від наступних чинників: а) підстав передачі (поважні причини, відвід, самовідвід, упереджене ставлення слідчого до розслідування); б) рішень, котрі приймалися у справі (чи було попереднє розслідування зупинено, чи

Анотація

Каткова Т.В. Проблеми реалізації принципу безпосередності дослідження доказів на до судовому слідстві. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09.- кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків. 1997р.

У дисертації розглянуто теоретичні та практичні питання здійснення принципу безпосередності дослідження доказів на досудовому слідстві і порушено проблеми, пов'язані з обмеженням дії цього принципу при дослідженні доказів, одержаних від інших суб'єктів розслідування, а також доказів, отриманих за окремими дорученнями; при провадженні додаткового розслідування; при використанні групового методу розслідування кримінальних справ; сформульовано пропозиції щодо удосконалення норм чинного кримінально-процесуального законодавства і включення до проекту нового КПК України розділів "Принципи кримінального процесу", "Дослідчий процес", "Провадження у кримінальних справах, пов'язаних з міжнародними відносинами".

Ключові слова: слідчий, досудове слідство, принцип безпосередності дослідження доказів, окреме доручення, додаткове розслідування, груповий метод.

Аннотация

Каткова Т. В. Проблемы реализации принципа непосредственности исследования доказательств на досудебном следствии. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00. 09. - уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. Национальная юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого. Харьков. 1997р.

В диссертации рассматриваются теоретические и практические вопросы осуществления принципа непосредственности исследования доказательств на досудебном следствии и решаются проблемы, связанные с ограничением действия этого принципа при исследовании доказательств, полученных от других субъектов расследования, а также доказательств, полученных по отдельным поручениям; при производстве дополнительного расследования; использовании группового метода при расследовании особо сложных уголовных дел. Автором сформулированы предложения по усовершенствованию норм действующего уголовно-процессуального законодательства и включения в проект нового УПК Украины разделов "Принципы уголовного процесса", "Доследственный процесс", "Производство по уголовным делам, связанным с международными отношениями".

Ключевые слова: следователь, досудебное следствие, принцип непосредственности исследования доказательств, отдельное поручение, дополнительное расследование, групповой метод.

Summary

Katkova T.V. Realization problems of evidence direct investigation principle in pre-trial investigation (Manuscript).

Dissertation for the Candidate of Legal sciences Degree in specialty 12.00.09 – Criminal procedure and Criminalistic; Forensic Examination. The National Law Academy of the Ukraine named after Yaroslav the Mudry. – Kharkov, 1997.

The dissertation considers theoretical and practical problems of realization of evidence direct investigation principle in pre-trial investigation and problems bound up with the limitation of action of this principle in the time of evidence investigation in cases received from other subjects of investigation and also evidence received on the separated instruction in the course of additional investigation and application of group investigation method. The author formulates some suggestion as regards improvement of criminal adjective law norms and addition to the draft of new CAC articles "Principles of Criminal Procedure", "Investigation Procedure", "Carrying out Criminal Cases bound up with international relations".

Key words: investigator; pre-trial investigation; evidence direct investigation principle; separate instructions; additional investigations; group method.

Відповідальний за випуск доцент, кандидат юридичних наук

В.М.Хотенєць

Підписано до друку 17.12.97. Формат 60x90/16 Папір друк. газет.

Друк офсетний. Умов. друк. арк. 1.0. Обл.- вид.арк. 1,0 Тираж 100 прим. Замовлення 45/3

Група оперативної поліграфії Університету внутрішніх справ.

310080, м.Харків, пр. 50-річчя СРСР, 27.

AB 39.195